

Крайняк О. М.

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ОБМАНЮВАТИ» В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено вивченню структурно-семантичних особливостей дієслів зі значенням «обманювати» в сучасній німецькій мові. Попри активне вивчення концепту «неправда» переважно на матеріалі фразеологізмів і різних частин мови в німецькій мові, досить немає праць, в яких було б проаналізовано лексико-семантичне поле дієслів зі значенням «обманювати», його структурно-семантичну організацію з відповідним тематичним і формально-структурним розподілом.

Вивчення дієслів здійснювалося на основі лексикографічних тлумачень і дозволило виявити різноманітний клас семантики з боку їхніх багатогранних системних зв'язків. Це спричиняє виділення 12 окремих смислових груп дієслів з різною продуктивністю.

Лексико-семантична група як структурно-семантична одиниця мови характеризується семантичним зв'язком лексичних одиниць та їхніх значень і категоріальною спільністю. Дієслівні лексеми зі значенням «обманювати» мають різну морфемну структуру й різний набір лексико-семантичних варіантів. Серед проаналізованих одиниць найбільшу продуктивність виявляють дієслова зі значенням «вдаватися до обману, шахрайства», «обмовити, оббрехати, звести наклеп на когось», які зафіксовані в лексикографічних джерелах як стійкі словосполучення або симплекси. Поєднання семантичного та структурного аналізу лексико-семантичної групи дієслів сприяє цілісному вивченню їх змісту та морфемної структури.

Лексико-семантичне поле дієслів зі значенням «обманювати» вирізняється парадигматичною та синтагматичною співвіднесеністю лексичних одиниць у рамках імені цього поля. Лексико-семантичне поле розуміємо як відносно автономну «сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту й зображують поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ».

У перспективі доцільно розглянути проаналізовану лексико-семантичну групу з аналізом матеріалу художньої літератури, що дозволить глибше проаналізувати матеріал з урахуванням стилістичних особливостей. Не менш цікавим може бути вивчення дієслів зі значенням «обманювати» в зіставному аспекті з використанням декількох германських мов.

Ключові слова: лексико-семантичне поле, дієслово, лексема, семантичне значення, лексичне значення, структурний аналіз.

Постановка проблеми. Вибір теми дослідження зумовлений необхідністю системного вивчення структурно-семантичних особливостей дієслів зі значенням «обманювати» в сучасній німецькій мові. Сучасні дослідження з германістики у цьому напрямку спрямовані переважно на висвітлення змістовних відношень лексичних одиниць, які вербалізують концепт «обман».

Попри активне вивчення концепту «неправда» переважно на матеріалі фразеологізмів та різних частин мови, досі немає праць, у яких би було проаналізовано лексико-семантичне поле дієслів зі значенням «обманювати», його структурно-семантичну організацію з відповідним тематичним та формально-структурним розподілом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Студіювання лексико-семантичних груп дієслів з різноманітними значеннями не раз привертало увагу вітчизняних та зарубіжних мовознавців. Окремих питань цієї проблеми у лінгвістиці торкалися такі вчені, як Г. А. Уфимцева, О. М. Селівестрова, Е. В. Кузнєцова, О. О. Тараненко, Л. М. Васильєв та ін. [12; 10; 6; 11; 2].

Питанню аналізу концепту «Lüge» у фразеологічних одиницях німецької мови та в порівняльному аспекті на матеріалі російської, англійської та німецької мов присвячені праці І. Е Федюної, В. О. Радішевої та С. В. Буренкової [13; 9; 1]. Комунікативний феномен неправди в лінгвістичному, семіотичному та лінгвокультурному аспектах досліджено Г. В. Ленец [7].

Постановка завдання. Метою дослідження є вивчення структурно-семантичних особливостей дієслів зі значенням «обманювати» в сучасній німецькій мові.

Поставлена мета передбачає вирішення наступних завдань:

1) з'ясувати теоретичні засади дослідження поняття «обман»;

2) дослідити семантичні особливості дієслів зі значенням «обманювати» в сучасній німецькій мові;

3) вивчити структурні особливості дієслів, які входять до лексико-семантичної групи зі значенням «обманювати».

Виклад основного матеріалу. Типології дієслівних значень належать до найскладніших проблем семантичної типології лексики, тому що цей лексико-граматичний клас слів характеризується складністю своїх словотвірних моделей, різноманітністю граматичних категорій і форм, багатством семантичної структури та різноманітністю синтаксичних зв'язків.

Мова як загальнолюдське явище має національний характер, але в кожній культурі виявляються свої специфічні ознаки. Поняття ж про обман є актуальним для кожного народу, тому що виступає в ролі соціального компонента життєдіяльності людини в суспільстві.

До проблеми неправди в її найрізноманітніших виявах (від фальші до обману) зверталися філософи Ф. Ніцше, І. Кант, В. Штерн і переважно взагалі її засуджували у своїх працях.

Обман та неправда (брехня) становлять об'єкт вивчення багатьох наук: етики, філософії, логіки, психології та ін.

За матеріалами енциклопедичних та тлумачних словників виявлено, яким функціональним сферам притаманне вживання терміну «неправда». Так, поняття *обман* термінізувалося як свідоме обмеження доступу до тих чи інших знань, свідоме перекручування фактів у філософії [4, с. 41]. *Брехливість* у психології – індивідуально-психологічна характеристика особистості, що проявляється у навмисному викривленні дійсного положення речей, прагненні створити неправильне враження про факти й події [8, с. 39].

Термін *обманливість* кваліфіковано також як термін логіки та етики. Обманливість слід розуміти як моральну якість, що характеризує людину, яка зробила для себе правилом говорити брехню, приховувати від інших людей і самої себе дійсний стан справ [14, с. 89].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови дієслово *обдурювати* має 4 лексико-семантичні варіанти:

1. Вводити кого-небудь в оману діями або словами, звичайно для власної вигоди, користі; обманювати, дурити. Казати неправду; брехати. Не виконувати обіцянки, перен. ламати. Не виправдовувати чийх-небудь сподівань.

2. Діяти нечесно, вдаючись до обману, шахрайства щодо кого-небудь; ошукувати. Хитрощами, винахідливістю, кмітливістю і т. ін. брати верх над ким-небудь, перемагати когось.

3. Порушувати подружню вірність; зраджувати. 4. Обманом, нещирими обіцянками домогатися інтимних стосунків із дівчиною, жінкою; зводити, спокушати [3, с. 800].

Лексико-семантичне поле дієслів зі значенням «обманювати» вирізняється парадигматичною та синтагматичною співвіднесеністю лексичних одиниць у рамках імені цього поля. Ми, вслід за М. П. Кочерганом, лексико-семантичне поле розуміємо як відносно автономну «сукупність лексичних одиниць, які об'єднані спільністю змісту (іноді й спільністю формальних показників), і зображують поняттєву, предметну або функціональну подібність позначуваних явищ. Це слова, пов'язані одним і тим самим фрагментом дійсності. Так, скажімо, в лексико-семантичній системі будь-якої мови можна виділити поле руху (переміщення), поле часу (темпоральне), поле погоди (метеорологічне), поле розумової діяльності (мисленнєве), поле почуттів тощо» [5, с. 121].

Досліджуване семантичне поле дієслів зі значенням «обманювати» як одиниця лексико-семантичної системи, об'єднане ядром, тобто, словом-ідентифікатором *betrügen*. Інтегральне, загальне значення мають лексеми, які належать до центра поля *lügen, irreführen, täuschen*. Периферія поля складається з одиниць, які є найвіддаленішими за своїм значенням від ядра. Дієслова *betören, prellen, flunkern* належать до периферії та деталізують, конкретизують основне значення поля.

У запропонованому дослідженні дієслова зі значенням «обманювати» було поділено на наступні лексико-семантичні групи:

1. Обманювати, діяти нечесно, вдаватися до обману, шахрайства щодо кого-небудь: *trügen, bluffen, irreführen, täuschen, foppen* – обдурювати, вводити в оману; *lügen, sich verstellen, betrügen* – обдурювати, діяти нечесно, вдаючись до обману, шахрайства щодо кого-небудь, ошукувати; *schwindeln* – шахраювати, *mogeln (beim Kartenspiel)* – шахраювати під час гри в карти; *erfinden,*

sohlen – брехати; *j-m. (D) etw. vormachen, jmdm. (D) den Kopf verdrehen* – запаморочити голову кому-небудь (позбавити можливості ясно сприймати дійсність).

2. Обмовити, оббрехати, звести наклеп на когось: *verleumden, diffamieren, bezichtigen, bere-den, beschimpfen, anschwärzen, schmähen, j-n in üblen Leumund vormachen*.

3. Вигадувати, вимудровувати: *fantasieren, ausdenken, erdichten, Märchen aufzischen* – байки правити.

4. Переінакшувати, перекручувати почуте або побачене: *etwas verdrehen, j-m das Wort im Munde verdrehen*.

5. Неправдиво тлумачити: *missdeuten, falsch auslegen/beurteilen, falsch deuten/erklären, fehl-deuten, fehlinterpretieren, falsches Zeugnis able-gen* – давати неправдиві свідчення, *flunkern* – туману напускати.

6. Відволікати від головної теми розмови, заговорювати зуби: *j-n beschwatzen, einseifen, j-m blauen Dunst vormachen, Schmus machen (reden);* забивати баки, відвертати чинюсь увагу розмовами, балачками від кого-небудь, чого-небудь: *j-n über den Nuckeln ziehen, übers Ohr hauen, über den Tisch ziehen*.

7. Перебільшувати (надавати чому-небудь занадто велике значення): *aufbauschen, dick auftragen, übertreiben*; робити із мухи слона: *aus einer Mücke einen Elefanten machen*.

8. Применшувати (видавати меншою, ніж є насправді, кількість чого-небудь, занижувати які-небудь дані): *verkleinern, verringern*.

9. Порушувати подружню вірність, зраджувати: *fremdgehen, ehebrechen, untreu sein, die Treue brechen, j-n Hörner aufsetzen, Seitensprünge machen, Ehebruch begehen/treiben*.

10. Спокушати: *bestriicken, betören, blenden*.

11. Зраджувати своїм переконанням, обов'язкам: *seinen Überzeugungen untreu werden, seine Pflicht verletzen*.

12. Обманювати при розрахунках, зважуванні, вимірі. Значення «неправильно відраховуючи, недодати гроші комусь» мають дієслова *prellen um A.* та *übertreiben*. У дієслова *übertreiben* можна виділити ще лексико-семантичні варіанти «обважувати» (недоважувати щось кому-небудь (помилково або з метою наживи)), «обраховувати» та обмірювати (недомірювати щось кому-небудь (помилково або з метою наживи)).

Більш конкретне значення «ввести в оману свідомо, навмисно (зазвичай словами або учинками)» притаманне дієслову *hintergehen* зло-

вживати довірою, обдурювати, *bescheißen* пошити в дурні та фразеологічним зворотам *hinters Licht führen, mit langer Nase abziehen, das Nachsehen haben, genasführt sein* залишитись в дурнях.

У сучасній німецькій розмовній мові зустрічаються різноманітні стійкі вирази зі значенням обдурювати, які належать до жаргонної лексики. Наприклад, *ein X für U vormachen, j-n von der Rolle bringen, j-n düstig machen, j-n betrügen, verwirren* компостувати мізки, У словосполучення «ком-постувати мізки» існує кілька схожих за змістом значень. Зазвичай, вживаючи даний жаргонізм, людина має на увазі: брехати, щось нав'язувати, приставати з розмовами, спотворювати правду, заводити нудні розмови й втомлювати співрозмовника. Також це словосполучення може означати зайві моралі й настанови.

Наступні лексичні одиниці також належать до жаргонної лексики, яка вирізняється експресивністю та емоційністю: *kohlen* – городити нісенітницю, брехати, *j-m einen Bären aufbinden* – наба-лакувати повен мішок, *j-m eine Lüge, ein Märchen aufbinden* – вигадувати всілякі небилиці, *falsche Gerüchte austreuen* – поширювати неправдиві чутки, *j-n in den Kot zerren (ziehen)* – заплямувати, зганьбити когось.

Словниковий склад сучасної німецької мови постійно поповнюється шляхом вдалих прислів'їв, приказок та фразеологічних зворотів. Думка про те, що людина заради своєї користі маніпулює інформацією та фальсифікує деякі факти, зображена в німецькій народній творчості:

Lügen haben kurze Beine / Betrug und List haben kurze Flügel – Брехнею світ пройде, та назад не вернешся / Брехнею далеко не зайде.

Lüge vergeht, Wahrheit besteht – Все минеться, одна правда зостанеться.

Der Lügen gibt es viele, aber nur eine Wahrheit – Брехень багато, а правда одна.

Er lügt, dass sich die Balken biegen – Бреше й оком не моргне / Бреше, аж услід курить / Він бреше так, що аж вуха в'януть.

Wer lügt, der stiehlt – Хто бреше, той і краде.

Der Lügner fängt sich selber in seiner Lüge – Брехнею світ пройде, та назад не вернешся / Брехнею далеко не зайде.

Wer andere betrügen will, macht einen Sack, worin er sich selbst fangen will – Не копай іншому ями, бо сам в неї впадеш.

Цікавим є значення фразеологізму *an der Nase herumführen* «водити за носа». Раніше вистави з ведмедями організовували переважно цигани. Ведмеда водили за кільце, вставлене в ніс, щоб

легше було приборкувати могутню тварину. Ведмідь виступав, а цигани брали за це гроші.

Антонімічну групу до каузативних дієслів зі значенням *vorgaukeln*, *düpiieren* уводити в оману складають дієслова *j-m etwas anraten*, *belehren* напоумити та його синоніми *j-m die Augen öffnen* відкривати очі кому – показувати правду і *den Kopf zurechtsetzen* вправити мізки, які поєднанні значенням виводити з омани, допомогти щось правильно зрозуміти.

Структурний аналіз дієслів зі значенням «обманювати» свідчить про те, що найбільшу продуктивність виявляють дієслівні словосполучення (36%): *die Treue brechen*, *falsches Zeugnis ablegen*, *übers Ohr hauen*.

Кількісно домінують також дієслова-симплекси з однією основою (26%): *täuschen*, *trügen*, *foppen* та дієслова-композиції: *irreführen*, *falschschaulagen*, *ehebrechen* (10%).

Меншу продуктивність виявляють дієслова з не відокремлювальними префіксами *be-* (9%) *ver-* (8%): *beschwatzen*, *verleumden*, *verdrehen* та дієслова з префіксами *über-*, *er-*, *auf-* (2%): *übertreiben*, *erfinden*, *aufbauschen*.

Решту проаналізованих дієслів (1%) складають лексеми з не відокремлювальними ненаголошеними префіксами *miss-* та з відокремлюваль-

ними префіксами *ein-*, *an-*, *vor-*, *aus-*: *ausdenken*, *einseifen*, *anschwärzen*, *vorgaukeln* та ін.

Висновки і пропозиції. Поєднання семантичного та структурного аналізу лексико-семантичної групи дієслів зі значенням «обманювати» сприяє цілісному вивченню їх змістовного обсягу та морфемної будови. Лексико-семантична група як структурно-семантична одиниця мови характеризується семантичним зв'язком лексичних одиниць і їх значень та категоріальною спільністю. Дієслівні лексеми зі значенням «обманювати» мають різну морфемну структуру та різний набір лексико-семантичних варіантів. Серед проаналізованих одиниць найбільшу продуктивність виявляють дієслова зі значенням «вдаватися до обману, шахрайства», «обмовити, оббрехати, звести наклеп на когось», які зафіксовані в лексикографічних джерелах як стійкі словосполучення або симплекси.

У перспективі доцільно вивчити лексико-семантичну групу дієслів зі значенням «обманювати» з аналізом матеріалу художньої літератури, що дозволить глибше опанувати матеріал з урахуванням стилістичних особливостей. Не менш цікавим може бути дослідження цих дієслів у зіставному аспекті з використанням декількох германських мов.

Список літератури:

1. Буренкова С. В. Лексические средства выражения обмана в немецком языке (в сопоставлении с русским). *Вестник Челябинского государственного университета*. Серия «Филология. Искусствоведение». 2009. № 22 (160). Вып. 33. С. 27–34.
2. Васильев Л. М. Современная лингвистическая семантика. Москва : Высшая школа, 1990. 175 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. З додав. та допов. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
4. Габрусєва Н. В. Філософія в поняттях і термінах : короткий адаптований словник. Тернопіль : ТНТУ ім. І. Пулюя, 2012. 73 с.
5. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 1999. 288 с.
6. Кузнецова Э. В. Метод ступенчатой идентификации в описании лексико- семантической группы слов. *Уч. зап. Тартуского ун-та. Проблемы моделирования языка-тарту*. 1969. Вып. 228. № 3. Ч. 2. С. 85–92.
7. Ленец А. В. Коммуникативный феномен лжи: лингвистический и семиотический анализ : (на материале нем. яз.) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19. Ростов-на-Дону, 2010. 38 с.
8. Психологічний словник / авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова. Київ : Наук. світ, 2007. 274 с.
9. Радищева В. О. Фразеологическая репрезентация концепта «Lüge» (ложь) в немецком языке. *Лингвістика. Лінгвокультурологія*. 2013. Т. 6. С. 150–157.
10. Селиверстова О. Н. Некоторые типы семантических гипотез и их верификация. Гипотеза в современной лингвистике. Москва, 1980. С. 262–268.
11. Тараненко А. А. Языковая семантика в её динамических аспектах. Киев: Наукова думка, 1989. 256 с.
12. Уфимцева А. А. Опыт изучения лексики как системы (на материале англ. яз.). Москва : АН СССР, 1962. 288 с.
13. Федонина И. Э. Концепт обман в русской, английской и немецкой языковых картинах мира, репрезентируемых фразеологизмами : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19. Белгород, 2009. 23 с.
14. Єрушевич Г. Д. Мельник Я. Г. Логіка та етика (досвід тематичного упорядкування традиційних словників). Івано-Франківськ, 2016. 119 с.

Kraynak O. M. STRUCTURAL-SEMANTICAL FEATURES OF THE VERB WITH THE MEANING OF “DECEIVE” IN MODERN GERMAN

The article is devoted to the study of the structural-semantic features of verbs with the meaning of “deceive” in modern German. Despite the active study of the concept of “deceive” mainly on the material of phraseologisms and different parts of the language in German, there are still no works in which to analyze the lexical-semantic field of verbs with the meaning “to deceive”, its structural-semantic organization with corresponding thematic and formal-structural distribution.

The study of verbs was based on lexicographic interpretations and allowed us to identify a diverse class of semantics in terms of their multifaceted systemic relationships. This leads to the selection of 12 separate semantic groups of verbs with different productivity.

The lexical-semantic group as a structural-semantic unit of language is characterized by the semantic connection of lexical units and their meanings and categorical community. Verbal tokens with the meaning of “deceive” have a different morphemic structure and a different set of lexical-semantic variants. Among the units analyzed, verbs with the meaning of “resort to fraud, dishonesty”, “to cast aspersions on smb”, which are recorded in lexicographic sources as persistent phrases or simplexes, exhibit the greatest performance. The combination of semantic and structural analysis of the lexical-semantic group of verbs contributes to a holistic study of their content and morpheme structure.

The lexical-semantic field of verbs with the meaning “deceive” is distinguished by the paradigmatic and syntagmatic correlation of lexical units within the name of this field. The lexical-semantic field is understood as a relatively autonomous “set of lexical units, which are united by a community of content and reflect the conceptual, substantive or functional similarity of the marked phenomena”.

In the future, it is advisable to consider the analyzed lexical-semantic group with the analysis of the material of belles-lettres, which will allow to analyze the material more deeply taking into account stylistic features. Equally interesting may be the study of verbs with the meaning of “deceive” in a comparable aspect, using several Germanic languages.

Key words: *lexical-semantic field, verb, lexeme, semantic meaning, lexical meaning, structural analysis.*